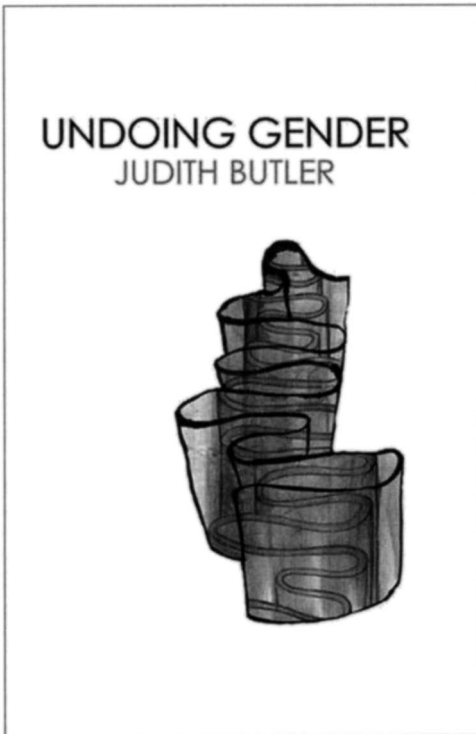

Doing Butler

JUDITH BUTLER

***Undoing gender*, Judith Butler**
New York & London: Routledge, 2004
273 pagina's, € 21

***Butler matters: Judith Butler's impact on feminist and queer studies*, Margaret Sönsner Breen & Warren J. Blumenfeld (red.)**
Hampshire & Burlington: Ashgate, 2005
222 pagina's, geïllustreerd, € 733

Met *Undoing gender* uit 2004 heeft de Amerikaanse theoretica Judith Butler een tot nadenken stemmend boek gepubliceerd. Het centrale thema van het boek is de relatie tussen gegenderde sociale normen – onder meer verwantschap, adoptie en de toegang tot reproductieve technologie – en manieren van leven die zorgen voor (letterlijk) overleving aan de ene en transformatie van normen aan de andere kant. Butler, fel gekant tegen het homohuwelijk, vraagt zich bijvoorbeeld af hoe homofobie bestreden kan worden zonder de norm van het huwelijk – inmiddels ook geldend voor degenen met een queer seksueel leven, impliceert zij – te omarmen (Butler, 2004, p. 5). Een typische vraag is dan: wanneer je niet meedoet aan de norm van het huwelijk en toch een lesbisch of homo-seksueel leven leidt, is dat leven dan nog leefbaar in een context van toenemende homofobie? Als antwoord stelt Butler dat we ons van gender moeten 'ontdoen'. De titel van het meest recente boek van Butler maakt dus meteen de provocerende boodschap van het boek uit. In deze recensie zal ik proberen om Butlers stellingname te situeren.

Butler stelt dat interne spanningen het (theoretische) feministische project levend houden (2004, pp. 175-176, p. 205). Met *Undoing gender* neemt zijzelf in elf hoofdstukken (opnieuw) een duidelijke positie in het feministische project in: we moeten onderzoeken wat het betekent om onszelf van restrictieve en normatieve gender en seksualiteit te ontdoen. Daarnaast moeten we onderzoeken wat het

betekent zelf tenietgedaan te worden, omdat we niet de juiste gender of seksualiteit hebben (2004, p. 1). Wie zijn de 'we' uit de vorige zin? Moeten alle feministische theoretica's voortaan werken aan het tenietdoen van gender? Deze vraag valt in mijn observatie uiteen in twee kwesties – 'Europa' en 'materialisme' – die tezamen de stellingname van Butler situeren, omdat zij licht werpen op de invulling die Butler geeft aan het begrip 'gender'.

In het hoofdstuk 'The End of Sexual Difference?', een sleutelhoofdstuk van *Undoing gender*, gaat Butler in op de discussie over gender tijdens de VN conferentie te Beijing in 1995, en op Rosi Braidotti's *Metamorphoses* uit 2002. Met Braidotti is Butler al meer dan een decennium in een trans-atlantisch debat verwickeld. Braidotti probeert in dat debat telkens zowel het begrip 'gender' als het begrip 'seksuele differentie' te situeren en te differentiëren. Butler daarentegen maakt geen stap in de richting van haar Europese collega's en blijft van mening dat het Europese 'seksuele differentie' een reïficatie van een asymmetrische sociale relatie inhoudt, die bovendien universaliserend en essentialiserend werkt. Ook stelt zij dat niet is bewezen dat seksuele differentie ten opzichte van bijvoorbeeld etniciteit per definitie primair is (Braidotti met Butler, 1994, p. 39; Butler, 2004, pp. 9-10). Butler stelt in het hoofdstuk 'The Question of Social Transformation' de retorische vraag: 'The theory of sexual difference makes none of the claims that natural essentialism does. [...] [But d]oes sexual difference really remain other to its instituted form, the dominant one being heterosexuality itself?' (2004, pp. 212-213) Hiermee impliceert zij dat seksuele differentie weliswaar niet biologisch, maar toch een determinisme is, waarmee ze het begrip, alsmede de (theoretische) context waarin het begrip is ontstaan (een materialistisch feminisme), afwijst.

Butler liet haar distantie van seksuele differentie reeds in *Gender trouble* (1990) gepaard gaan met een duidelijke keuze vóór gender als een *performance*. Hierdoor werden er onmiddellijk materialistische vragen afgevuurd op

haar werk. Annemie Halsema formuleerde een lezersreactie op *Gender trouble* als volgt: 'Wanneer gender iets is wat je doet en niet gegeven is met een lichaam, lijkt het alsof gender gekozen kan worden: net als een jasje dat je 's ochtends aan kunt trekken. Maar *heeft* het lichaam niet ook een gender? Butlers veronderstelling dat gender in een performatief proces wordt toegekend aan het lichaam, lijkt in te houden dat de sekse van het lichaam er niet toe doet, en dat gender vrij te kiezen zou zijn' (Halsema, 2000, p. 16). Butler antwoordde hierop met *Bodies that matter*: 'Ik begon *Bodies that matter* te schrijven vanuit het streven om de materialiteit van het lichaam aan de orde te stellen, maar ontdekte slechts dat de gedachte aan materialiteit me telkens weer op andere terreinen bracht' (Butler, 2000, p. 94). Butler zegt in *Undoing gender* dan ook op te biechten dat ze niet zo'n goede materialist is (Butler, 2004, p. 198). Verschillende van haar lezers hadden dat al eerder geconstateerd.

Een aantal van die kritische, vaak materialistisch georiënteerde lezers heeft een bijdrage geleverd aan de bundel *Butler matters*. Deze bundel uit 2005 bevat materiaal dat reeds in april 2001 in het *International Journal of Sexuality and Gender Studies* verscheen. Hoewel boek en tijdschrift niet helemaal met elkaar overeenkomen, wordt in beide het werk van Butler en de impact daarvan in een groot aantal artikelen en een belangwekkend interview met Butler uitgewerkt. Uitgangspunt van het project was de tiende verjaardag in het jaar 2000 van wat Butlers bekendste publicatie genoemd kan worden: *Gender trouble*. In *Butler matters* worden naast *Gender trouble* ook *Bodies that matter*, *Excitable speech* en *The psychic life of power*, besproken. De titel van het boek valt op in het licht van de materialistische kritiek op Butler: is deze ironisch bedoeld?

In de context van die kritiek is het werk van de Australische Vicki Kirby en de Amerikaanse Karen Barad belangrijk. Kirby, van wie binnenkort een nieuwe introductie op Butler verschijnt, heeft bijgedragen aan *Butler matters*.

Haar artikel, met de titel 'When all that is solid melts into language', vind ik de meest belangwekkende bijdrage aan *Butler matters*; het artikel maakt de titel van de bundel zowel ambigu als ironisch. Kirby stelt dat Butler dusdanig verleid moet zijn geweest door de dubbelheid van het begrip 'matter' – het zelfstandig naamwoord 'materialiteit' aan de ene en het werkwoord 'ertoe doen' in de betekenis van (iets) significeren aan de andere kant – dat zij 'substantie' geheel vergeet. Butler gaat niet in op het vlees, het geleefde, soms lastige lichaam, omdat zij dat niet kan: 'Our sense of the materiality of matter, its palpability and physical insistence, is rendered unspeakable and unthinkable in Butler's account, for the only thing that can be known about it is that it exceeds representation' (Kirby, 2005, p. 45). Butler trekt een duidelijke grens in haar werk, stelt Kirby, en die grens markeert het onderscheid tussen het talige en datgene wat het talige van betekenis voorziet en als zodoende constitueert. Kirby vraagt zich af waarom Butler die 'scheidingslijn' nooit eens onderzoekt, en daarmee komt zij dichtbij het werk van Barad. Barad wordt gezien als de grondigste critica van Butler van dit moment (Herzig, 2004, p. 131), en wat zij stelt, is dat Butler nooit verder komt dan 'de buitenkant' van dingen. Menselijke dingen weliswaar, want Butler neemt nooit (de substantie van) het levenloze of niet-menselijke in haar analyse op, zegt Barad. Bovendien vraagt Barad zich af hoe het voor Butler mogelijk is zich een talig domein voor te stellen dat materiële effecten heeft (Barad, 2003, p. 824). Barad zelf doordenkt het talige en het materiële tezamen, bijvoorbeeld door zich te richten op datgene waarin idee en ding, cultuur en natuur samenkomen. In haar werk is dat laboratoriuminstrumentarium, hetgeen een voorbeeld is van een grensobject in de zin van Kirby.

In het eerder genoemde hoofdstuk 'The End of Sexual Difference?' gaat Butler aan de hand van een bespreking van seksuele differentie, gender en seksualiteit in op het Europese materialistische feminisme van seksuele differentie,

en dat doet zij door Braidotti's *Metamorphoses* te bespreken. Butler prijst dit boek, omdat het, zegt zij, in de praktijk brengt wat het voorstaat; transformatie als politiek en ethisch-feministisch project. Verschillende Europese feministen zoals Braidotti prefereren 'seksuele differentie' boven gender als sociale constructie. Butlers vraag is: wie gebruikt welke term waar(voor)? Zij zegt: 'As I understand it, sexual difference is the site where a question concerning the relation of the biological to the cultural is posed and reposed, where it must and can be posed, but where it cannot, strictly speaking, be answered' (Butler, 2004, p. 186). Toch waagt Butler zich aan een antwoord. In het hoofdstuk vraagt Butler aan Braidotti of zij werkelijk van mening is dat degenen die tegen seksuele differentie ageren een 'negatieve' definitie van vrouwelijkheid hanteren, en waarom zijzelf geen multipliciteit toelaat, oftewel waarom seksuele differentie in het heden binair blijft. Zoals Butler zelf al suggereerde is het geven van antwoorden in de context van seksuele differentie gevaarlijk. Stijgen haar vragen uit 2004 werkelijk uit boven het debat tussen Butler en Braidotti uit 1994? Volgens mij legt Butler slechts opnieuw de parameters van dat debat uit, zonder nieuwe antwoorden te geven.

Wie gebruikt welke term waar(voor)? Met andere woorden: *wier* positie is samen te vatten met de frase 'gender ontdoen'? Is het genoemde transatlantische debat inmiddels zo gepolariseerd (zie Butler, 2004, pp. 201-203; 211) dat we moeten antwoorden dat Butler niet interessant is voor Europese feministen, die een andere relatie hebben met gender als een sociale constructie dan hun Anglo-Amerikaanse collega's? Het Europese 'seksuele differentie' heeft altijd *tegelijktijd* meerdere niveaus in haar analyse opgenomen (het psychische, het lichamelijke cq. materiële, het sociale, het symbolische) alsmede meerdere assen (eticiteit, natie, enzovoort), en daarom is bijvoorbeeld Barads Butlerkritiek zo interessant. Barad maakt in haar werk een soortgelijke beweging met haar neologisme 'intra-actie,' waardoor eveneens meerdere

niveau's tegelijkertijd in de analyse worden betrokken zonder dat daarbij één primair is. Komen in de kritiek op Butler de continenten nu feitelijk dichterbij elkaar?

Iris van der Tuin

Literatuur

- Barad, K. (2003). Posthumanist Performativity: Toward an Understanding of How Matter Comes to Matter. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 28, 3, 801-832.
- Braidotti, R. (2002). *Metamorphoses: Towards a Materialist Theory of Becoming*. Cambridge: Polity.
- Braidotti, R. met J. Butler (1994). Feminism by any Other Name. *Differences: A Journal of Feminist Cultural Studies*, 6, 2/3, 27-61.
- Butler, J. (2000). *Genderturbulentie*. A. Halsema & M. Wilmink (Eds.). Amsterdam: Boom/Parrèsia.
- Halsema, A. (2000), Voorwoord: Judith Butler: Turbulentie op het gebied van gender en seksualiteit. In J. Butler, *Genderturbulentie* (pp. 7-28). A. Halsema & M. Wilmink (Eds.). Amsterdam: Boom/Parrèsia.
- Herzig, R. (2004). On Performance, Productivity, and Vocabularies of Motive in recent studies of science. *Feminist Theory*, 5, 2, 127-147.